

Євген СИДОРОВ

член робочої групи
Комітету з питань національної безпеки і оборони
Верховної Ради України щодо врегулювання
на законодавчому рівні
питання утворення військових судів
sidorovevgeniy5@gmail.com

Олена ПОЛЕГЕНЬКА

викладач відділу підготовки та підвищення кваліфікації
військових прокурорів
Національної академії прокуратури України
polegenkay@bk.ru

УДК 344:312

ДОЦІЛЬНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ СТВОРЕННЯ В УКРАЇНІ ВІЙСЬКОВОГО СУДУ

У Конституції України проголошено, що єдиним носієм державної влади в Україні є народ. Логічне продовження цієї аксіоми – твердження про те, що лише народ України може формувати суспільні запити, реалізація яких є обов'язком держави в особі всіх її органів.

На сьогодні основним суспільним запитом, сформованим Українським народом, є запит на мир. Саме забезпечення миру у нашій вітчизні нині є завданням для нашої держави. Особливу увагу у вказаному контексті приділено таким сферам діяльності держави, як національна безпека та оборона, адже саме від того, наскільки якісно будуть працювати відповідні органи державної влади, і залежить мир.

Стара, радянська, система діяльності органів національної безпеки та оборони довела свою неефективність, дозволивши агресору не лише вести війну на нашій те-

риторії, а й анексувати її частину. Цей факт беззаперечно свідчить про необхідність реформування зазначеного інституту держави. Однак реформи неможливо провести одразу, шлях реформ – еволюційний. Реформи повинні завжди починатись з ключових напрямів і лише після цього, враховуючи їх, можна продовжувати далі.

Зважаючи на специфіку сфери національної безпеки та оборони, вбачається, що першим кроком на шляху її реформування є забезпечення правопорядку. Не дивно, що реформа сфери національної безпеки та оборони була розпочата з відновлення військових прокуратур та реорганізації Військової служби правопорядку.

Метою статті є дослідження та аналіз подальших кроків реформування сфери національної безпеки та оборони, а також розробка теоретичної концепції відновлення та подальшого функціонування військових судів.

Питанню діяльності військових судів присвятили свої праці такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як А.С. Кобліков, Ю.В. Ковбасюк, О.С. Лопата, Д.Ф. Огнев, М.М. Пальчук, Н.А. Петухов, В.В. Сердюк, О.С. Ткачук, І.Я. Фойницький, В.П. Шевченко, В.І. Шишкін та інші.

Актуальність статті полягає у тому, що при існуванні суспільного запиту на відновлення військових судів та здійсненні державою певних практичних кроків, спрямованих на їх відновлення, рівень наукової розробки питання діяльності військових судів залишається дуже низьким, оскільки більша частина наукових праць, присвячених вказаній тематиці, датується 2000–2008 роками, а отже, частково не відповідають сучасним умовам.

До ліквідації у 2010 році указом В. Януковича інституту військових судів, які входили до системи судів загальної юрисдикції, Законом України «Про судоустрій України» встановлювалось, що військові суди належать до загальних судів і здійснюють правосуддя у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, утворених відповідно до закону [1, ст. 19]. Військовими судами вважались: військові суди гарнізонів, військові суди регіонів та апеляційний суд Військово-Морських Сил України. Окрім цього, у складі касаційного та Верховного судів України діяли військова судова палата та Військова судова колегія [1, ст. 32, ст. 48].

До компетенції військових судів було віднесено розгляд кримінальних справ та справ про корупційні адміністративні правопорушення. Причому військовим судам гарнізонів як судам першої інстанції були підвідомчі справи про злочини осіб, які мають військове звання до підполковника, капітана другого рангу включно, крім тих справ, які були підвідомчі військовим судам вищого рівня. Військовим судам регіонів, Військово-Морських Сил України як судам першої інстанції були підвідомчі справи про злочини осіб, які мають військове звання полковника, капітана 1 рангу і вище, справи про злочини осіб, які займають посаду від командира полку, командира корабля 1 рангу і вище, а також осіб, рівних їм за службовим становищем. Справи про всі

злочини, за які в умовах мирного часу законом передбачена можливість призначення покарання у вигляді довічного позбавлення волі [2, ст. 36].

Окрім зазначених вище категорій справ раніше військовим судам також були підвідомчі й справи про всі злочини, вчинені військовослужбовцями Збройних Сил України, Прикордонних військ України, Служби безпеки України та інших військових формувань, що створюються Верховною Радою України і Президентом України, а також військовозобов'язаними під час проходження ними зборів, всі справи про шпигунство, справи про злочини проти встановленого порядку несення служби, вчинені особами начальницького складу виправно-трудових установ, справи про злочини, вчинені певними категоріями осіб, що визначаються законодавством України, справи про адміністративні правопорушення військовослужбовців, справи за скаргами військовослужбовців на неправомірні дії військових службових осіб і органів військового управління, справи про захист честі і гідності, сторонами у яких є військовослужбовці або військові організації, інші справи, пов'язані із захистом прав і свобод військовослужбовців та інших громадян, а також прав і законних інтересів військових частин, установ, організацій [2, ст. 38-5].

Відмінність правового статусу судді військового суду від інших суддів полягала в тому, що суддя військового суду перебував на військовій службі у Збройних Силах України та мав звання офіцерського складу. Військові звання суддям військових судів присвоювались Президентом України за поданням голови Верховного Суду України [1, ст. 63]. Додатковою гарантією незалежності судді військового суду була законодавча заборона залучати його до виконання інших обов'язків військової служби, окрім здійснення правосуддя. На суддю військового суду поширювались гарантії незалежності. Однак порядок їх призначення на посади не відрізнявся від порядку, яким призначали інших суддів судів загальної юрисдикції.

Народним депутатом України С.Г. Міщенком був внесений проект Закону «Про внесення змін до Закону України «Про су-

доустрій і статус суддів» (щодо відновлення в системі загальної юрисдикції військових судів)», реєстр. № 1896, від 30 січня 2015 року, згідно з яким законодавець пропонує відновити військові суди, які входили б до системи судів загальної юрисдикції та спеціалізувалися на розгляді справ у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, утворених відповідно до закону [3, ст. 2].

Коло справ, тобто компетенцію військових судів, у законопроекті чітко не було визначено, містилось лише посилання на «справи у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, утворених відповідно до закону». Безперечно, такий підхід не лише надмірно розширює коло повноважень військового суду, а й робить військовий суд неналежним судом, оскільки без чіткого встановлення кола справ, у яких суд уповноважений здійснювати правосуддя, він автоматично стає таким, що діє не на підставі закону, а отже, не є в контексті п. 1 ст. 6 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод «судом, встановленим законом».

Стосовно статусу судді військового суду та гарантій його незалежності у вказаному проекті Закону запропоновано наділити суддю військового суду таким же правовим статусом, яким він володів на момент чинності Закону України «Про судоустрій України». Аналогічно законодавець пропонує вирішити і питання функціонування у військових судах інституту присяжних. Однак якщо 2010 року у зв'язку з відсутністю процесуального механізму залучення до здійснення правосуддя народних засідателів реальних порушень принципу незалежності суддів допущено не було, то на сьогодні, враховуючи прийняття у 2012 році Кримінального процесуального кодексу України, у якому зазначений механізм чітко прописаний, існує реальна загроза в певних випадках допустити розгляд справ складом суду, незалежність яких можна поставити під сумнів.

Таким чином, зазначений проект Закону в окремих частинах не відповідає європейським стандартам правосуддя та потребує ґрунтовного доопрацювання.

Аналізуючи проект Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо утворення військових судів та окремих організаційних питань)», реєстр. № 2557, від 6 квітня 2015 року, можемо стверджувати, що, як і в проаналізованому вище законопроекті, законодавець дотримується думки про те, що військові суди повинні входити до системи судів загальної юрисдикції.

Стосовно категорії справ, які підвідомчі військовим судам, необхідно зазначити, що законодавець пропонує передати їм на розгляд не лише кримінальні справи про злочини, вчинені військовослужбовцями Збройних Сил України та військовослужбовцями інших військових формувань, а й справи про адміністративні правопорушення та адміністративні справи з таким суб'єктом складом.

Окрім цього, пропонується при визначенні підвідомчості справ військовим судам керуватись не лише суб'єктом критерієм, а й повністю делегувати військовим судам справи про шпигунство, диверсії та терористичні акти. Однак, на наш погляд, суб'єктами таких злочинів можуть бути і цивільні особи, а отже, їх засудження суддями військового суду буде означати порушення норм міжнародно-правових актів, а саме – Йоганнесбурзьких принципів.

При детальному аналізі підвідомчості справ військовим судам, яку пропонує визначити законодавець, привертає увагу положення, відповідно до якого «військовим судам гарнізонів підвідомчі справи про злочини, вчинені певними категоріями осіб, що визначаються законодавством України» [4, ст. 3]. Це положення не можна вважати таким, що відповідає європейським стандартам у сфері захисту прав людини, оскільки, як і у випадку з проаналізованим вище законопроектом, не виправдано розширить коло справ, підвідомчих військовим судам.

Статус судді військового суду законодавець, як і у попередньому законопроекті, пропонує закріпити за зразком статусу судді військового суду, який вони мали до ліквідації військових судів. Проте не пропонує формувати списки присяжних зі складу військовослужбовців відповідних гарнізо-

нів, що є позитивним моментом, оскільки звужує можливості неправомірного впливу на здійснення військовими судами правосуддя.

Аналізуючи вказаний проект Закону, слід зазначити про позицію Комітету Верховної Ради України з протидії корупції. У своєму висновку Комітет висловлює позицію, що проект Закону також повинен відповідати загальній концепції реформування судоустрою, закріпленій у Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки [5].

Розглянувши вказану стратегію, можна виділити позитивні ознаки щодо співпраці військового суду та Державної судової адміністрації з питань матеріально-технічного постачання, забезпечення транспортом, засобами зв'язку та військовим спорядженням, а також мобілізаційних питань з відповідними установами Міністерства оборони України. Це може суттєво покращити ситуацію з матеріально-технічним забезпеченням не лише військових судів, а й судів загальної юрисдикції шляхом зменшення завантаженості інших судів, що і планується реалізувати у зазначеній вище Стратегії.

Підсумовуючи викладене, доходимо висновку, що проект Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо утворення військових судів та окремих організаційних питань)», реєстр. № 2557, від 6 квітня 2015 року є більш досконалим та виваженим порівняно з попереднім законопроектом, хоча і має певні незначні, на наш погляд, недоліки.

Україна визначає юрисдикцію військових судів як загальну, а не спеціальну, але ця загальна юрисдикція не є звичайною юрисдикцією судів, а утворює окрему (військову) судову юрисдикцію. На нашу думку, фундаментальним недоліком способу побудови системи військових судів в Україні є відсутність розуміння того факту, що ситуація мирного часу кардинально відрізняється від ситуації під час стану війни. Система, яка може ефективно працювати, коли в країні не ведуться бойові дії, не буде так само ефективно працювати під час війни.

Здається очевидним, що в умовах війни цивільні суди не зможуть з огляду на чин-

не законодавство та специфіку бойових дій ефективно здійснювати розгляд справ, і їм доведеться шукати альтернативу. Єдиним способом вирішити цю проблему є законодавче закріплення основ діяльності військових судів у разі оголошення воєнного стану.

Ми пропонуємо законодавчо, а у разі необхідності – і на конституційному рівні закріпити положення, відповідно до якого у мирний час військові суди входять до системи судів загальної юрисдикції та розглядають кримінальні провадження, адміністративні та цивільні справи, а також справи про адміністративні правопорушення у Збройних Силах України. У випадку оголошення воєнного стану діяльність військових судів регулюється законом.

Отже, закон про діяльність військових судів під час війни повинен регламентувати наступні питання:

- порядок призначення, звільнення та переведення військових суддів під час війни. Доцільним було б ввести інститут тимчасового призначення, звільнення та переведення військових суддів на період стану війни Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України за поданням голови Верховного Суду України з обов'язковою перевіркою прийнятих таким чином рішень спеціальним органом після завершення стану війни;

- мережі військових судів. Верховний Суд України як вищий орган системи судів загальної юрисдикції повинен мати можливість оперативно адаптувати мережу військових судів залежно від зміни дислокації військових формувань;

- компетенції військових судів на час війни. На нашу думку, під час війни компетенцію військових судів необхідно розширити щонайменше на злочини проти основ національної безпеки;

- додаткові гарантії незалежності військових суддів від впливу з боку командування на місцях. Такою гарантією може бути, наприклад, введення до складу Ради національної безпеки та оборони, а також до складу Військового кабінету при Раді національної безпеки та оборони Голови військової колегії Верховного Суду Украї-

ни та надання військовим суддям у випадку здійснення тиску на них права прямого звернення до нього;

– застосування спрощеної процедури розгляду кримінальних проваджень у військових судах під час війни. Тобто зменшення строків здійснення процесуальних дій, обмеження кількості інстанцій, що здійснюють перегляд рішень військових судів двома, з одночасним обмеженням максимально можливого покарання, що може призначити військовий суд, 10 роками позбавлення волі, а також обов'язковим переглядом рішень, прийнятих у такому порядку після завершення війни вищими судовими інстанціями.

Закріплення подвійного статусу військових судів як судів загальної юрисдикції у мирний час та спеціалізованих судів на час війни дасть подвійний ефект: з одного боку, діяльність військових судів у мирний час на основі найсуворіших стандартів правосуддя дасть змогу підвищити ефективність Збройних Сил України за рахунок зміцнення правопорядку у військових формуваннях, а з іншого, у випадку виникнення загрози війни та початку бойових дій, дасть можливість у максимально короткі строки адаптувати систему правосуддя до воєнного часу, одночасно не допустивши перетворення військових судів у репресивно-каральну систему.

Список використаних джерел:

1. Про судоустрій України: Закон України від 7 лютого 2002 року № 3018-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3018-14>
2. Про судоустрій України: Закон України від 5 червня 1981 року № 2022-X [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2022-10>
3. Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів (щодо відновлення в системі загальної юрисдикції військових судів)»: проект Закону України від 30 січня 2015 року № 1896 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53765
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо утворення військових судів та окремих організаційних питань): проект Закону України від 6 квітня 2015 року № 2557 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54668
5. Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки: Указ Президента України від 20 травня 2015 року № 276/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/276/2015>

Євген СИДОРОВ,
Олена ПОЛЕГЕНЬКА

ДОЦІЛЬНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ СТВОРЕННЯ В УКРАЇНІ ВІЙСЬКОВОГО СУДУ

Проаналізовано правовий статус військових судів та військових суддів станом на 2010 рік, визначено місце військового суду в системі судів загальної юрисдикції, досліджено проекти законів, зареєстровані у Верховній Раді України, щодо визначення кола справ, які належать до компетенції військового суду, а також відповідність зазначеного вище загальноприйнятим стандартам у сфері захисту прав людини.

Ключові слова: військовий суд; суддя військового суду; спеціалізований суд; підсудність; правовий статус.

Евгений СИДОРОВ,
Елена ПОЛЕГЕНЬКАЯ

ЦЕЛЕСООБРАЗНОСТЬ И ПЕРСПЕКТИВЫ СОЗДАНИЯ В УКРАИНЕ ВОЕННОГО СУДА

Проанализирован правовой статус военных судов и военных судей по состоянию на 2010 год, определено место военного суда в системе судов общей юрисдикции, исследованы проекты законов, зарегистрированных в Верховной Раде Украины, относительно определения круга дел, относящихся к компетенции военного суда, а также соответствие вышеперечисленного общепринятым стандартам в сфере защиты прав человека.

Ключевые слова: военный суд; судья военного суда; специализированный суд; подсудность; правовой статус.

Yevhen SYDOROV,
Olena POLEHENKA

FEASIBILITY AND PROSPECTS OF MILITARY COURT ESTABLISHMENT IN UKRAINE

Analyzed the legal status of military courts and military courts as of 2010 defines the place of the military court of general jurisdiction of the courts system, we studied the draft laws, which are registered in the Verkhovna Rada of Ukraine on the definition of the circle of affairs relating to the competence of the military court, as well as compliance with the above conventional standards in the field of human rights protection.

Keywords: military court; the judge of the military court; specialized court; jurisdiction; legal status.

